

ס מ ו כ י ו ן

(לזכר שאול משרניחובסקי)

טרים היו אותה ולולה שוטח לינותו / וכדומה כינויים של גנאיי.

הורי לפנינו מעשה הילד החולם, גוסס נובאליס, כדברו: „לפני זמנים רבים חי הרחק במערב, אדם צעיר ורך. הוא היה טוב מאוד אך מופלא על כל שיעור. הוא היה מתענג על לאדבר, היה מהלך תמיד הרש, ישב בדד, בעוד האחרים משעשעים ושמחים, ונטפל לדיברים מוזרים. מערות וערות היו לו מיטב-סודור והיה מדבר תדיר עם בעלי חיים ועופות. אילנות וסלעים, כמובן לא דברי-כינה, אלא דברי-שטות עד לצחוק.“

עד כאן הצדדים השווים, מכאן הצדדים השונים: ולולה, המתבררד ואח לטבע יצוריו והזיונותיו, מתחיל לומד חומש והוא המניח לחלומו בקעה להתגדר בה — עדת הצרענים הפושטים בכפר, הריהם המצויים, ואלמות השדה אלמותיו של יוסף, והוא שואל למקום גן-העדן ולאורים ותמים ולכהן הגדול; ועם אביב, בגאות הימים, הוא רואה בהם יסיון, והגבעה הסמוכה היא בעיניו הר סיני והוא שואל לדרך ירושלים, ואילו יקינתון גם הוא מתבודד ואח לטבע יצוריו ותזיונותיו, באה בו רוח של תוגה וכבוד-ראש — לפניו היה שמה ועליה, ראש בכל המ-שחקות ונחמד לנערות, ובכללן מדינה, שלבה נטה אליו והוא אחכה עד מות, ואח בתם עלומה משאר הילדים, עד בוא הפ-רזים והשיחים וגילו סודם, ורבו רמזי-הרכילות, בשדה יער, לדאבת יקינתון ושוננו כאחד.

ושוב לפנינו צד שות, מותר לומר: שות-להפליא, בין שני הנערים, גורם אחד הבא ומכריע בחייהם — אורח מ-מ-ר-חקים, על ולולה של משרניחובסקי נש-מע לאמור: „בפורים התאכנסו בייתי שר לח מארץ-ישראל / יהודי ארמני, שזקנו מגודל ופרקו מאד נאה / בעל צורה וכרס ופה לו, פה מפיץ מרגליות... / לאחר הסעודה בחבורה נשמטו הבנים יג-עים / — נשארנו נתנו השנים עם אותו המשולח וסיפר / לנו נסים ונפלאות מקב-רי האבות והקדושים / — נסים ופלאי פלאות! ולא נלאו אזיננו לשמוע... / ולולה ישב בצדי, בערות עיניו כגחלת / תלויות בפי אותו משולח כברול באבן השואבת / ממש בולע כל דבריו / ויאחר לשבת הלילה / ונפרד בקושי ממנו“. ואילו על יקינתון של נר-באליס נשמע לאמור: „בא איש מארץ רחוקה, הוא הפליג להפליא במסעיו, זקנו ארוך, עיניו עמוקות, גבותיו חרדות, בגדו מופלא רב קמטים, ורקום רוב צורות מוד-רות. הוא ישב אצל בית הורי יקינתון, והנה יקינתון היתה בו חמד-דעת וישב אצלו והביא לו לחם ויין, חצה הוא זקנו ולבן וסיפר עד עומקו של הלילה, ויקינתון לא נע ולא נע ולא נלאה מ-ש-מו-ע. כפי שנשמע אחר-כך, הרבה לספר על ארצות זרות, מחוות לא-נודעים, דברים מופלאים-להתמיה, ונשאר שלושה ימים וירד עם יקינתון עומק לפניו עומק, מהמשך הסיפור נשמע כי ורדינה רגזה לו לאותו אורח, שכבש לב אחבה-אחובה, עד שיצא גם ללוחו, ובשובו לא נתן דעתו עליה, וכדידותו הוסיפה והלכה.

לאמור, האורח-מרחקים הוא המתערב במכריע בגורלם של שני הנערים, ששניהם נמשכים עתה למרחקים, אך לא כגורלו של האחד גורלו של האחר — ולולה, שסי-פורי האורח, חצצו בין כפרו הקרוב ובין ירושלים הרחוקה, ומחקו את אפשרות-הווי, נעלם עם בוקר, שכן הלך אחרי המשולח, שהמד לו לצון, והסיעו קצת, ואחר נדד הילד ברבל, בשלג, כי ביקש לעלות בעצמו לארץ-ישראל, והיתה בו יד-הצינה וחלה, וכשהובא בידי סכר הביתה שכב שלושה ימים ומת, ואילו יקינתון יוצא אך לימים לדרכו, מבלי שידע להיכן הוא מבקש ללך, ומחור-הפזו „כאשר תש-כון אם כל הדברים, העלמה המצופפת“, הוא עולה הרים ויורד בקעות, עובר עברי-יער ושטפ-נהרות, חול מדבר ושימון, והוא שואל מפי הכל לאליה הקדושה ומשכנה, דומה עליו, כי שנים הרבה נקפו, נוסף-נודדיו שפרו עליו, אך לא הבין שפתח, אך הנה חלה תמורה בסביבו — העלים הרחיבו והעסיסו, קול הצפרים רם וחזק, השמים האפילו והלכו, האויר חם הולך וכמותו לבו, ואף התחיל להבין לשפת המ-עין והפרזים העוטים אותו, שאלותיו מר-ליכות אותו עתה למשכן, שביקש מכבר, והוא במחבוא תמרים ושיחים, ופה נרדם, ובחלומו ראה הכל יודע-מכבר, אך בתפ-ארת אשר לא ראה עדנה, ובאחרונה ראה בפני העלמה השמימית, ובהסידו את הצ-עף מעליה והנה היא — ורדינה, אשר צנ-חה בורעותיו.

ה מה דומה ילד וילד, מה דומה חלום וח-לום, מה דומה אורח ואורח, אך מה שונה אחרית החולמים והלוחמיהם. כאן יקר נתון, שניגוד הנופים מתגלה לו כאיחודים: כאן ולולה, שאיחוד הנופים מתגלה לו כנר-גודם; אי בנוסח אחר: כאן יקינתון והר-זת הרומנטית, שסופה השלמה אידילית; כאן ולולה והנמשות ההיסטורית, שסופה אכזבה טראגית. היא-היא הטראגיות, שיי-חודת מקלף מעל עצמו כל סמוכין.

דב סרן

הלא הוא המרחק, שהוסדמינו של ילד-היהודים היה כביכול גובר עליו מתוך זיהוי של נוף-סביבו ונוף-התנ"ך, והוא זיהוי, שצינת-ממשותו של עלם-היהודים היתה מעמידתו על ערטומיתו.

ב רבו דוגמאות-הזיהוי והוא בשירתנו, ואם נאמר למנותם לא נספיק. ומת לנו דוגמה גדולה מביאליק ב„ספיה“ — כל המאורעות בזומש ורשיי ובשאר ספי-ריקודש כולם סמוכים להם בספרו של עיירת-הגולה וסביבותיה: פה השדה, שני-עשתה בו מכירת יוסף, ופה הבור שהושלך לתוכו; ודאי פה גם אורחת הישמעאלים והסרות בחלום פרעה; והמשעול שירדה בו בת פרעה לרחוץ בנהר; פה הנחל אשר מעבר לו ישב תרה, ופה שכנו בני ישראל לשבטיהם; פה נהיתה פרשת בלעם, ופה ראש הפסגה הנשקף על פני הישימון; ופה בארה של מרים, „אכן מקום סגולה הוא המרבר, מועט המחזיק את המרובה, מעין אוצר עולם. כל מעשי-בראשית וקורות-הזרות מראש מקופלים בו, כאותה השמ-לה האגדית בקליפת אגוז. ואין לך דבר בתורה, שאין כנגדו במרבר דוגמה מפור-שת או רמז גדול, מי לקח ממי? — תיקו, אפשר שנסתכל הקדוש-ברוך-הוא בתומש ורשיי וברא על פיהם את המרבר, ואפי-שר גם להיפך: נסתכל במרבר וסביבותיו וכתב על פיהם את התומש הרשיי, ואולי כך מעורים הם זה בזה מימות-עולם ואין אחד מהם קודם לחברו.“

והדוגמאות עד דור אחרון הגיעו, הרי, למשל, „חיאל לרר ב„בית אבא“ — סבי-תא עוסקה בתנור הנכדה מתבונן בלשר-נות-האש ומבקש לדעת, אם אשה של גיה-נום גדולה ממנה; ובכוא עליו רוח המר-נום והשקדים הקנמון, הצימקים נגליח עליו אורחת-הישמעאלים, המוליכים את יוסף, והוא רואה כל אותה פרשה עד מע-שה סרה בת אשר; ומרוב התרגשותו בו הוא שואל, אימתי כבר יקומו המתים וי-ברא המשיח. הרי, למשל, בנימין סגנ-בוים ב„תמולים על הסף“ — בגן קרץ-שינסקי אשר בורשה מקר סלע מים וילד-היהודים רואת את משה המכה בו במקלו, וכן נוקרת שם גבעה עלובה וילד-היהודי דים רואה בו את סיני, אשר מתוך החומש-גה ובא, דומה, דוגמה גדולה אחרונה, שהיא כחותמת-המעגל, היא תפיסת-הזיהוי, העולה „מן החכליל ומן החחול“ לא, צ-גרינג ברג, בשיר בית אמו, שנאמר בו: „אבל אמי ואני נולדנו על גדות נהר בוג- / ולא עמד יצוענו על גדות הירדן, / אבל במימי-הבוג, שפה אהבנו לשחות- / בו / בתאוות-חמד לרוח ולצינת-מימין / אמי ואני במ טעמנו ירדן“, וראה גם ראה, גם פה תראנה בבאר-כפר-הגויים את בארה של טרים: „וסמוכה אל הכית הקרה מי-מיה / באר וקילון לה עדי לצמרות / עצים במ צפוף ואשת-כוכבים / רחוש ונצנוץ בארה של מרים / שהיא גם בכנרת וגם בבילקאמין / עיירה יהודית ירדנית על המגז —“.

הרי הפרידוכס, שעמד לו לדמינו של ילד-היהודים שוחקות נעשו לו קרובות, אך בעומקו גם הוא חש, כי כמעשה-ירדש הוא, שהוא דורש לתוך סביבותיו, והר-ציצה בין העולמות, שדמינו יגע לגשר עליהם. נפערת והולכת, והיא נפערת ביר-חוד בהגלות רמזי-מש מעולם החומש המ-משי — בין כפי שראינו בכריחה האחת של הילד בסיפורו של ברדיצ'בסקי, בין כפי שראינו בכריחה האחרת של הילד בשירתו של טשרניחובסקי, היא הבריחה מן הוויכוח כודש אל הזהות פפשמ.

ואפשר ואין כפואיסה (הקוראת עצמה משוטמה אידילית) „כחום היום“, המכ-לה את הבריחה הזאת, מגיעה ומשמעותה, ואת יחסה למוטיב הכריחה המצוי בשירת אירופה, שחותמת רומנטיקה, הוא יחס שהצר השונה מרובה בו מן הצד השונה, וכך לברוק את היחס הזה, ראוי לדעת, להשוות את פרשת הילד החולם, ולולה שוטח, לא לאבטיפוס התיצוני שלה, שה-משורר נמשך לו מדעת, — כלומר הפואר-מה של מאיקוב, אלא לאבטיפוס הפי-נימי שלו, שהמשורר אפילו לא נמשך לו-שלא מדעת, נמשך לו בתוקף הדטרמיניזם של הנרשא, כלומר לסיפורו של הנאצל שברומנטיקנים, נובליס: „האציגט אוגד-לאזענבליטע, שנחרגמו כדרך: יקינתון, שהוא שם נער, ורדינה היא שם נערה, לשם השוואה נראת תחילה עיקר תיאורו של ולולה בנהזקונים ואחר-כך עיקרי-תיאורו של יקינתון.

והרי לפנינו מעשה הילד החולם גוסס טשרניחובסקי כדבריו: „עלה לו בקושי דיבורו וגם באלפא ביתא כדאמרי / אינשי הלך ונכשל והולך על גבי כלונ-סאות / נכנסה בו רות שטות! הא כיצד / חולם בהקיץ: / בורר לו פינה נש-כחה ועיניו תמחות וגדולות / וחובב הוא את הגן בלילה כשחשך ונאלם / משכים להסתכל בחמה בעוד בוקר רטוב בטללים / עומד מביט ובא לידי שיכחה של מנחה בערב / מציץ בלהבות מערב, והשמש היר-לך ודועך / נעשה רשף, — שביב, חיק אחרון מפרכס במותו. / ניתנה האבת ליא-מר: ימים שמים בלילה / אלא מה „תכ-לית“ בזה? — ויש שהוא נחפו השדה: / „ולולה שוטח, לאן?“ „לראות במרחי-הדגן!“ ובהמשך-התיאור נראה אותו רץ בשלוליות-גשם ברחובות וקושר ידידות עם אנקורים, כלבי-חצר, חתולים, חולדות, יונים, אף נראה תכונת נפשו ומידותיו והגבת-סביבו: „אך לבו לב חוב / והב-מוקק ולא לב — / והילדים / מקר-

א. סמוכין, ריחוק סמוכין, ליצירות כמעט אידנטיות בשירה העולם“ — מוצא יעקב פיקמן בשירתו של טשרניחוב-סקי, והוא גם מדגים דבריו בדוגמה מובהקת. בהרצאתו, שעיקרה נדפס פה („דבר“, גל, 7089), הוא מעירנו על כך, כי הפואימה „כחום היום“ — נושאה לקח-כולו מפואיסה אחת של המשורר הרוסי מייקוב, והוא מעמידנו על ההבדל שבין המקור ובין החיקוי העולה עליו, עד „שהוא נראה כמקור המקור — כחיקוי“. בפואיסה הרוסית לפנינו ילדה נוצרית חולמת, שסיפורי-גורלה, מושכים אותה לטוגז; בפואיסה העברית לפנינו ילד יהודי חולם, שסיפורי משולח עוקרים אותו מכפרו, כפר הגולה, וממריצים אותו לברוח מביתו ולהמלט למולדת. במערכת-ההבדלים שבין שתי הנפשות האלו מוכ-לט ביהודי הבדל זה: הילדה הנוצרית ומ-עשה בריחה אינם סמל לרבות ילדי-עמה; מה שאין כן הילד היהודי שהוא ומעשה בריחתו הם סמל לרבות ילדי-עמו. כי הוא „הנער הכפרי התמים, הנטוע כולו בחוך התנ"ך ובחוך הטבע כאחד, הוא נער-חלוץ, שהוא זקוק לאדמת-מולדת שלו, ששם מקום-חייתו.“

דומה, כי ההדגשה של המומנט הזה, כמעט שהיא מערערת את משקלם של הס-מוכין ובדיקתם, שהרי המומנט הזה מעמיד את שתי הנפשות. הילדה הנוצרית מזה והילד היהודי מזה, כנפשות אחרות, שר-נות מן הקצה אל הקצה. הילדה העולם-העולם שהיא מבקשת לברוח ממנו והעולם שהיא מבקשת לברוח אליו, תחומם בפרי-סת-אדמה אחת, הילד העולם-העולם שהיא קש לברוח ממנו והעולם שהוא מבקש לברוח אליו תחומם בפיות-אדמה רחוקות מרחק של גיאוגרפיה והיסטוריה כאחת.